

Bijlage

Lange Geldersekaade 2, Dordrecht

Grote- of Onze Lieve Vrouwekerk

Algemeen

Al in de 12e eeuw stond op de plek van de Grote Kerk een tufstenen kapel. Dit laten archeologische vondsten zien. In de jaren die volgden groeide deze kapel uit tot het imposante kerkgebouw in de huidige verschijningsvorm: een Brabants-gotische kruisbasiliek met een toren. De kerk had een kooromgang, een kapellenkrans en kapellen langs het schip. Het was de bedoeling dat de toren veel hoger zou worden, maar daar werd vanwege verzakkingen tijdens de bouw van afgezien.

De grote stadsbrand van 1457 legde de kerk deels in de as. Hierna werd de kerk hersteld en overdekt met stenen gewelven. De kerk is begin 20e eeuw gerestaureerd onder leiding van architect Jos Cuypers in samenwerking met de Dordtse architect Bernard van Bilderbeek. Ook daarna is de kerk een aantal keren gerestaureerd.

Het gebouw is één van de grootste kerken van Nederland. Het interieur bevat vele historische schatten, sommige zelfs van voor de Reformatie (de koorbanken). Ook worden in de 18e eeuw bijzondere interieurelementen toegevoegd. Een bijzonder pronkstuk is het 17e-eeuwse orgelfront.

Het gebouw is een rijksmonument en wordt gebruikt door de Hervormde Gemeente, onderdeel van de Protestantse Kerk in Nederland.

‘Een kerk met een rijke bouwgeschiedenis en een rijk en weelderig interieur.’

Gebouw en omgeving

De Grote Kerk is in hoofdopzet een laatgotisch gebouw met kapellenkrans en een forse, plumpe toren. De kerk heeft een zeer belangrijke stedenbouwkundige rol in Dordrecht en omgeving, qua ligging en zichtbaarheid. De Grote Kerk is hét herkenningspunt van Dordrecht en domineert het silhouet van de stad.

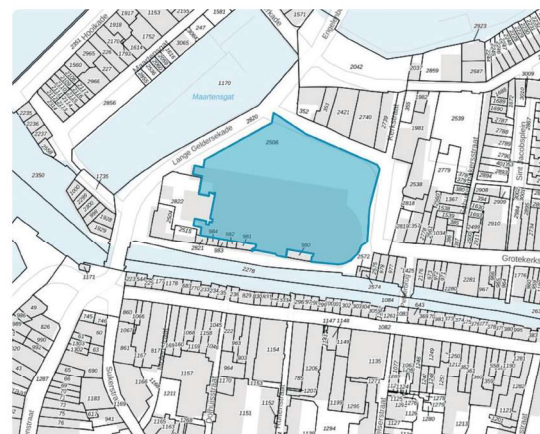
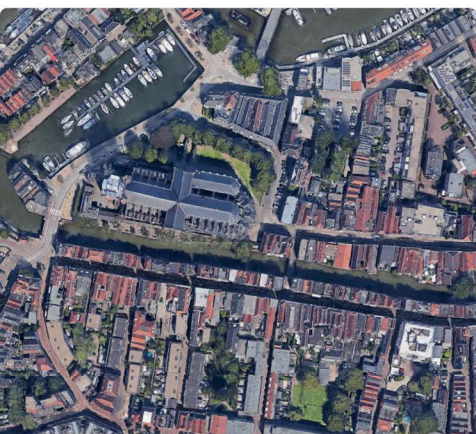
De grootsheid ervan weerspiegelt de voorname handelspositie van de stad in de Middeleeuwen. De kerk is, net als de rest van de stad, georiënteerd op de haven en de rivier.

Interieur

De Grote Kerk heeft een rijk en weelderig interieur. Die weelderigheid is bijzonder voor een protestantse kerk, die zich doorgaans kenmerkt door soberheid. Hier zijn grofweg twee verklaringen voor. Ten eerste zijn er, door een milde beeldenstorm, nog elementen uit de katholieke periode van de kerk. Uit deze periode resten onder andere enkele muurschilderingen, gotische beeldhouwwerken in de zijkapellen van het schip en de koorbanken met houtsnijwerk in vroegrenaissancestijl (1538-1542). Ten tweede vindt er in de 18e eeuw nog een geweldige verrijking van het interieur plaats. Rijke Dordtenaren laten in deze periode grote geldbedragen na aan de kerk. Pronkstukken zijn: het koorhek (1744), een massief gouden avondmaalstel (1733) en een preekstoel met dooptuin in kostbaar mahoniehout en natuursteen (1756), alle in een weelderige rococostijl. Bijzonder is ook het orgelfront (1671). Het orgel zelf is overigens later vervangen.

Ook in de eeuwen daarna is de kerk verfraaid. Zelfs vrij recent, in 2006, zijn er nog drie bijzondere glas-in-loodvensters geplaatst die het verhaal van de stad verbeelden.

Naam	Grote- of Onze Lieve Vrouwekerk
Adres	Lange Geldersekaade 2
Huidige functie	Religieus
Huidige denominatie	(PKN) Protestantse Kerk in Nederland
Oorspronkelijke denominatie	Nederlandse Hervormde Kerk / Rooms-Katholieke kerk
Bouwjaar	12e en 15e eeuw
Jaar buiten gebruik	n.v.t.
Architect	onbekend
Monumentenstatus	Rijksmonument

Voorstraat 216, Dordrecht

Augustijnenkerk

Algemeen

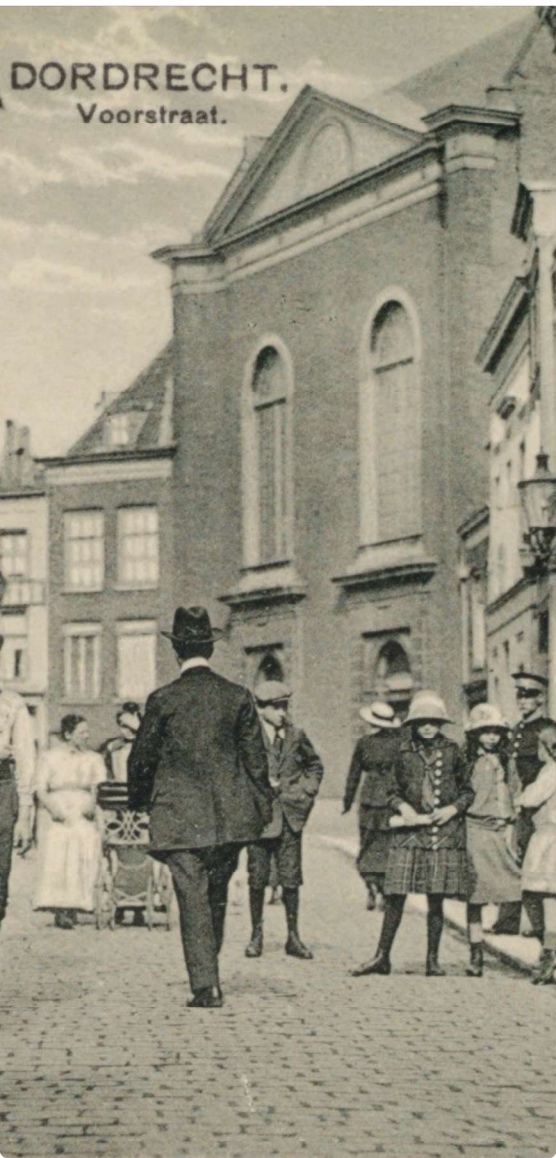
De kerk kent haar oorsprong in 1293 als onderdeel van het Augustijnenklooster. Het Augustijnenklooster is van grote betekenis geweest voor de politieke en godsdienstige geschiedenis van Holland en van de Republiek. Zo is hier in 1572 de Eerste Vrije Statenvergadering gehouden en in 1574 de eerste Provinciale Synode van de gereformeerde kerk. Bijzonder is dat in de kerk ongeveer 8000 graven liggen, waaronder die van de beroemde schilder Aelbert Cuyp (1691).

De kerk is in 1450 uitgebreid met een zijbeuk. De Augustijnen preekten in opdracht van de paus in de landstaal. Dit trok zoveel gelovigen dat de kerk te klein werd. Er zijn ook drie kapellen aan de kerk gebouwd. De kerk is in de jaren negentig van de vorige eeuw gerestaureerd en geschikt gemaakt voor breder gebruik.

Het gebouw is een rijksmonument en wordt gebruikt door de Hervormde Gemeente, onderdeel van de Protestantse Kerk in Nederland.

'Hier werd in 1572 de Eerste
Vrije Statenvergadering gehouden'

Gebouw en omgeving

De voorgevel van de Augustijnenkerk is veel nieuwer dan de rest van de kerk en stamt uit de 18e eeuw. De gevel kreeg een sobere, maar imposante uitstraling en is zeer beeldbepalend in dit gedeelte van de Voorstraat. Een toren ontbreekt.

De kerk vormt een ensemble met het achtergelegen Hof van Nederland en de groene Kloostertuin, oorspronkelijke onderdelen van het Augustijnenklooster.

De kerk ligt aan één van de oudste hoofdwegen van de stad, de Voorstraat. Aan deze dijk staat de oudste bebouwing van de stad.

Interieur

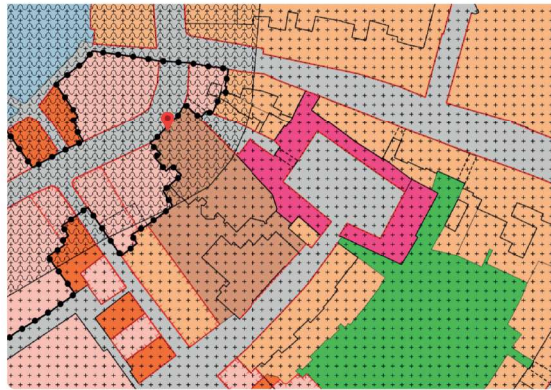
Het kerkinterieur heeft een typisch protestantse uitstraling van lichtheid, klaarheid en soberheid. Witte wanden, grote vensters, een zerkenvloer en houten meubilair bepalen de sfeer. In de protestantse ruimte ligt de focus niet meer op het koor, maar op de preekstoel langs de zijgevel. De gelovigen scharen zich er rondom.

De preekstoel uit 1490 is bijzonder: het is het oudste meubelstuk uit Dordrecht.

De kansel komt van oorsprong uit Grote Kerk, maar hangt al sinds 1597 in deze kerk.

Naam	Augustijnenkerk
Adres	Voorstraat 216
Huidige functie	Religieus
Huidige denominatie	(PKN) Protestantse Kerk in Nederland
Oorspronkelijke denominatie	Nederlandse Hervormde Kerk / Rooms-Katholieke kerk
Bouwjaar	13e eeuw
Jaar buiten gebruik	n.v.t.
Architect	onbekend
Monumentenstatus	Rijksmonument

Nieuwkerksplein 90; 100, Dordrecht

Nieuwkerk of Sint Nicolaaskerk

Algemeen

De Nieuwkerk of Sint Nicolaaskerk wordt al voor het eerst in 1175 genoemd. De huidige verschijningsvorm dateert van na 1422. Na een brand in 1567 was gedeeltelijke herbouw noodzakelijk, waarbij oude bouwmaterialen zijn hergebruikt. Het gebouw raakte in 1960 buiten gebruik als hervormd kerkgebouw. Daarna heeft de kerk verschillende functies gehad en is onder andere in gebruik geweest als supermarkt. Tegenwoordig is er een winkel in gevestigd, gecombineerd met woningen. De kerk is een rijksmonument.

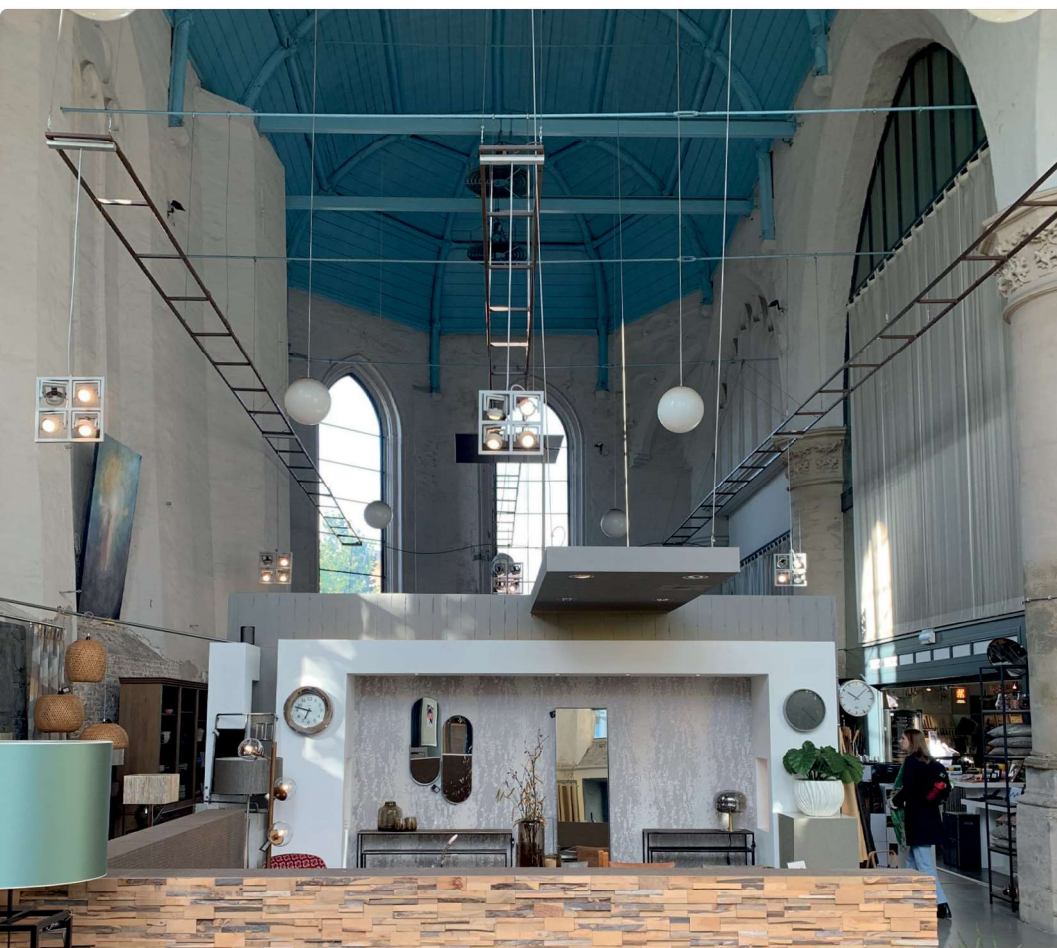
Gebouw en omgeving

De Nieuwkerk is een tweebeukige hallenkerk met voor beide beuken een eigen dak en koor. De kerk heeft een kleine toren. Het gebouw bevindt zich op het Nieuwkerksplein aan de noordzijde van de binnenstad. Het gebouw vervult een belangrijke stedenbouwkundige rol door de situering, de toren en de vrije ligging. De kerk vormt een ensemble met de omringende tuin met bomen. Deze tuin wordt door middel van een lage muur afgeschermd van de omliggende straten.

Interieur

Eén van de beuken is nu in gebruik als keuken- en woonwinkel. De historiciteit en de ruimtelijkheid zijn echter nog redelijk goed te beleven. Het felblauwe houten gewelf springt het meest in het oog. In de kerk zijn nog enkele historische elementen te zien zoals grafstenen, glas-in-lood en gedecoreerde kapitelen. In de tweede beuk zijn appartementen gebouwd; deze is ruimtelijk afgeschermd van de andere beuk.

Naam	Nieuwkerk of Sint Nicolaaskerk
Adres	Nieuwkerksplein 90, 100
Huidige functie	Wonen en detailhandel
Huidige denominatie	n.v.t.
Oorspronkelijke denominatie	Nederlandse Hervormde Kerk / Rooms-Katholieke Kerk
Bouwjaar	16e eeuw
Jaar buiten gebruik	n.v.t.
Architect	onbekend
Monumentenstatus	Rijksmonument

Vriesestraat 22, Dordrecht

Trinitatiskapel

Algemeen

De Trinitatiskapel (nu: Lutherse Kerk) is een voormalige kapel van het Blindenliedengasthuis en is in de 14e eeuw gebouwd. Het gasthuis werd al in 1629 afgebroken. De Lutherse gemeente nam in 1690 de voormalige kapel in gebruik en gaf haar een nieuwe voorgevel met halsgevel in de stijl van het Hollands Classicisme.

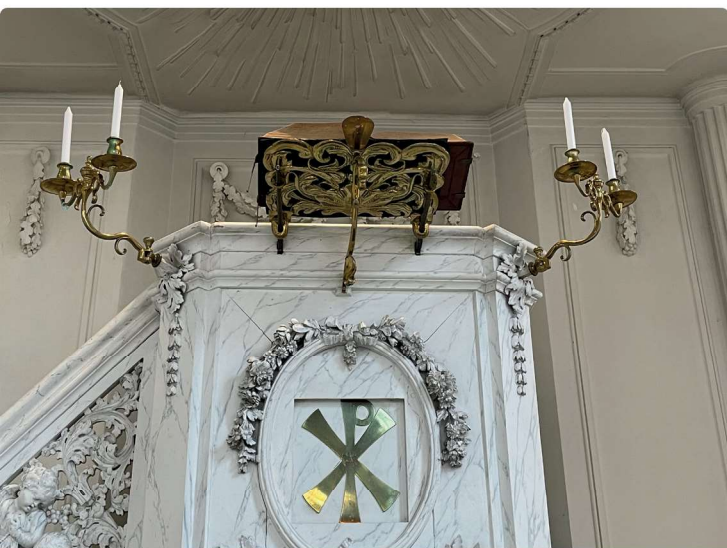
Het is opvallend dat de Lutherse gemeente eind 17e eeuw een als kerkgebouw herkenbaar pand in gebruik mocht nemen. Het was voor het eerst sinds de Reformatie dat een niet-gereformeerd kerkgenootschap een zichtbare kerk mocht bouwen. Tot dan toe waren deze gemeenschappen op schuilkerken aangewezen. Deze bevoorrechte positie van de Lutherse gemeente in de stad had alles te maken met de toestroom van Duitse Lutheranen rond deze periode. Onder hen was een aantal erg rijke mensen waardoor het stadsbestuur uiteindelijk onder druk toegaf.

De kerk is in 1823 en 1856 gerestaureerd. In 1856 zijn ook de pastorie en het achterhuisje toegevoegd en is de voorgevel gepleisterd.

Het gebouw is een rijksmonument en wordt gebruikt door de Evangelisch Lutherse Gemeente.

'De Trinitatiskapel is een voormalige kapel van het Blindenliedengasthuis en is in de 14e eeuw gebouwd.'

Gebouw en omgeving

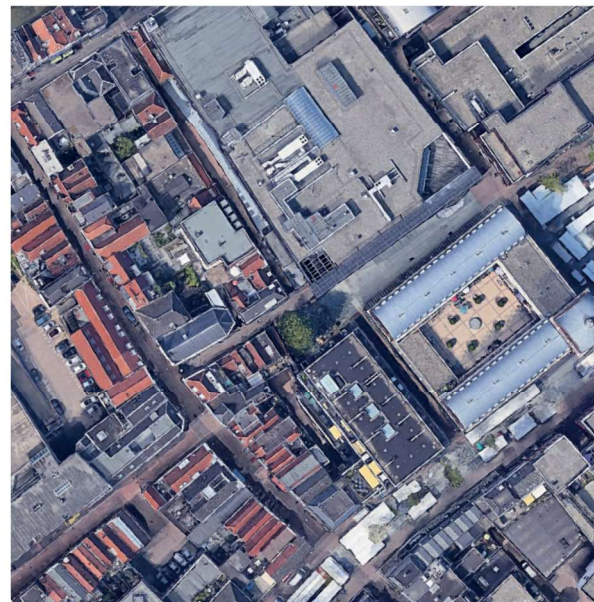
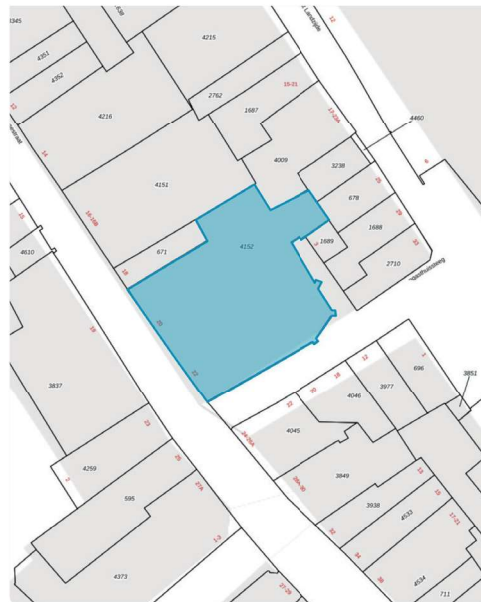
De Trinitatiskapel is een eenvoudige zaalkerk met een driezijdig gesloten koor en een gepleisterde voorgevel. Op de voorgevel staat een windwijzer in de vorm van een zwaan, het symbool van de Lutherse Kerk.

De kerk bevindt zich op de hoek van de Vriesestraat en de Blindeliedengasthuissteeg. De Vriesestraat is een drukke winkelstraat in de binnenstad. De kerk heeft een belangrijke stedenbouwkundige rol in het stedelijk weefsel van de binnenstad, al is de zichtbaarheid van de kerk enigszins beperkt, omdat deze opgaat in de straatwand van de smalle Vriesestraat.

Interieur

De kerkrimte is een lichte ruimte met een gevoel van geborgenheid. Dit komt mede door de grote, maar hooggeplaatste vensters. Bij binnenkomst in de kerkzaal gaat alle aandacht naar het fijngedecoreerde witte ensemble van preekstoel en orgel in het koor. Beide zijn uit de 18e eeuw, uitgevoerd in Lodewijk XVI-stijl. Nagenoeg alle andere historische interieurelementen zijn in de loop van de eeuwen verdwenen, onder andere door onzorgvuldigheid en door een streven naar meer soberheid. Ook het meubilair (banken en herenbanken in een doorlopende lijn langs de wanden) verdween in de jaren 60 en 70 van de vorige eeuw.

Naam	Trinitatiskapel of Evangelisch-Lutherse kerk
Adres	Vriesestraat 22
Huidige functie	Religieus
Huidige denominatie	(PKN) Protestantse Kerk in Nederland
Oorspronkelijke denominatie	Evangelisch - Lutherse Kerk / Rooms-Katholieke Kerk
Bouwjaar	14e eeuw
Jaar buiten gebruik	n.v.t.
Architect	onbekend
Monumentenstatus	Rijksmonument

Wijnstraat 117, Dordrecht

Sint Bonifatiuskerk

Algemeen

De Sint Bonifatiuskerk is gebouwd in 1826 en vervangt een schuilkerk uit de 18e eeuw. Deze stond aan de Kuipershaven. De nieuwe kerk kreeg een neoclassicistisch uiterlijk en werd ontworpen door stadsarchitect Pieter Plukhooy. Het was de eerste katholieke kerk die na de Reformatie op een zichtbare plek in de stad Dordrecht werd gebouwd. De nieuwbouw was mogelijk dankzij financiële ondersteuning van de overheid. Tussen 1824 en 1875 was er namelijk een regeling waarbij de overheid in ruil voor subsidie zeggenschap over de kerkbouw kreeg. Kerken die dankzij deze subsidie werden gebouwd, worden Waterstaatskerken genoemd (naar het toenmalige verantwoordelijke ministerie). In 1974 raakte de kerk buiten gebruik, omdat de parochie werd samengevoegd met die van de Sint Antonius van Paduaparochie. Daarna werd de kerk gebruikt door sociëteit Biblelot, die uitgroeide tot Poppodium Biblelot. Sinds 2022 heeft de kerk een nieuwe functie als appartementencomplex. De kerk is een rijksmonument.

Gebouw en omgeving

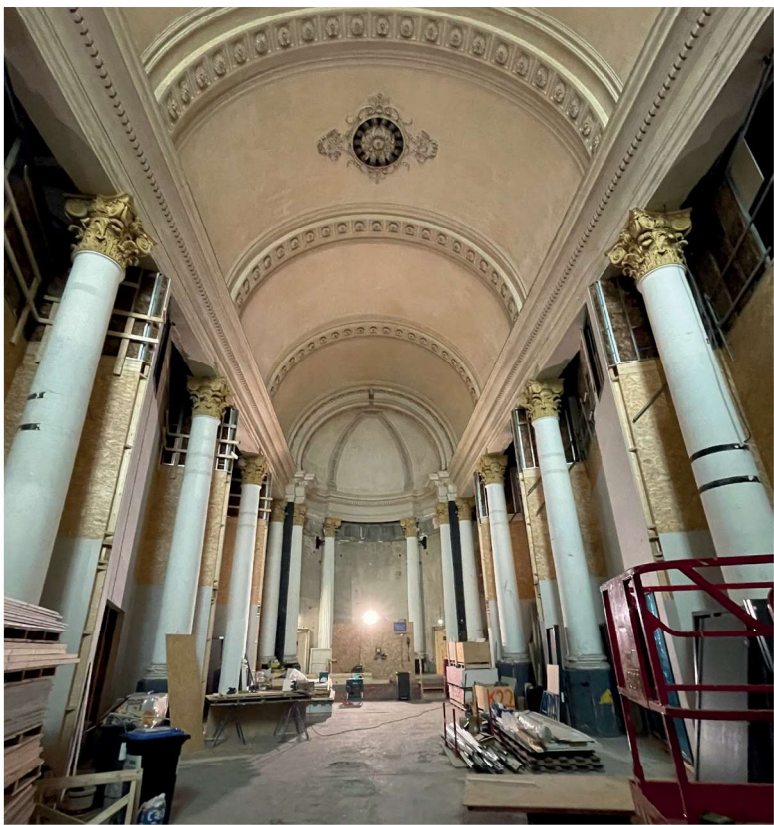
De Bonifatiuskerk heeft een neoclassicistisch uiterlijk met een houten dakruiter en fronton. De kerk ligt aan de Wijnstraat, een oude dijk langs de haven en één van de oudste straten van Dordrecht. De kerk vormt een ensemble met de voormalige Katholieke Jongensschool die op de hoek ligt met de Schrijversstraat. De kerk heeft een belangrijke stedenbouwkundige rol vanwege de historische ligging en de kenmerkende toren.

Interieur

De kerk is verbouwd tot appartementengebouw. De zijbeuken worden afgescheiden van de middenbeuk en krijgen verdiepingsvloeren. Authentieke interieurdetails zoals de gewelven en de glas-in-loodramen blijven bewaard.

Naam	Sint Bonifatiuskerk
Adres	Wijnstraat 117
Huidige functie	Wonen
Huidige denominatie	n.v.t.
Oorspronkelijke denominatie	Rooms-Katholieke Kerk
Bouwjaar	1826
Jaar buiten gebruik	1974
Architect	Pieter Plukhooy
Monumentenstatus	Rijksmonument

Voorstraat 296, Dordrecht

Waalse kerk

Algemeen

Op deze plek heeft de middeleeuwse kapel van het Sacramentsgasthuis gestaan, die sinds 1635 in bezit was van de Waalse Gemeente. Door stadsbranden en noodzakelijke renovaties is de kerk grotendeels herbouwd. De voorgevel dateert uit 1696, de zaalkerk is in 1840 vrijwel geheel hergebouwd door stadsarchitect George Nicolaas Itz. De kerk ligt op de hoek van de Voorstraat en de Visstraat. Het gebouw is al sinds 1985 buiten gebruik als kerk en is in gebruik als winkel. Het gebouw is een rijksmonument.

Gebouw en omgeving

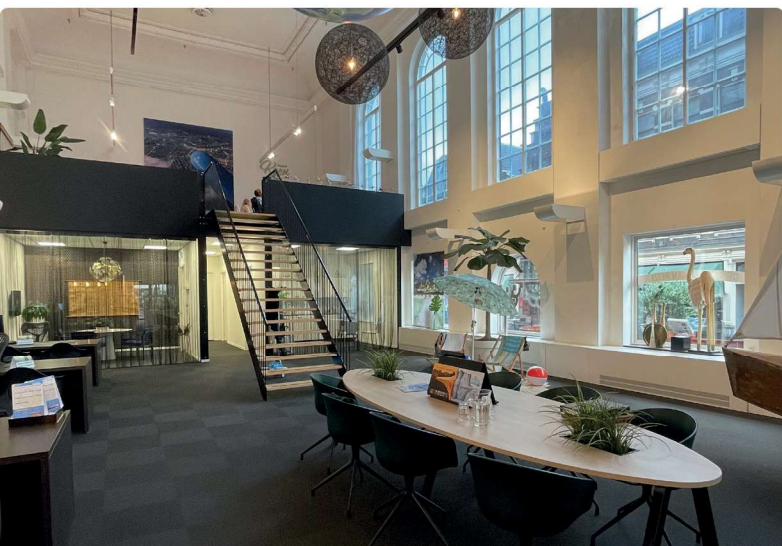
Het lange smalle kerkgebouw heeft een sobere bakstenen voorgevel met een rijk gedecoreerde middenpartij met deur, gotisch venster en een zeshoekige klokkentoren. Deze toren is afkomstig van de Engelse kerk aan de Wijnstraat, die in 1840 is gesloopt. In de zijgevel bevinden zich rondboogvensters.

De kerk heeft een belangrijke stedenbouwkundige rol vanwege de centrale ligging in de binnenstad van Dordrecht op de hoek van twee drukke winkelstraten en in de zichtlijn vanaf de Visbrug.

Interieur

Het interieur van de Waalse kerk heeft verschillende verschijningsvormen gehad sinds de herbestemming in 1985. Tegenwoordig is de ruimtelijkheid weer te ervaren en is het interieur gerestaureerd en deels gereconstrueerd.

Naam	Waalse kerk
Adres	Voorstraat 296
Huidige functie	Detailhandel
Huidige denominatie	n.v.t.
Oorspronkelijke denominatie	Waalse kerk
Bouwjaar	Middeleeuwen, 1696 en 1840
Jaar buiten gebruik	1985
Architect	George Nicholaas Itz
Monumentenstatus	Rijksmonument

Voorstraat 120, Dordrecht

Heilige Maria Maior

Algemeen

De oud-katholieke kerk Maria Maior is in 1842 gebouwd naar ontwerp van stadsbouwmeester George Nicolaas Itz. De kerk vervangt een katholieke schuilkerk op deze plek, die niet vanaf de straat zichtbaar was. Deze werd vanwege bouwvalligheid gesloopt. Het gebouw heeft een neoclassicistische stijl. Zowel het exterieur als het interieur zijn verfraaid met empire-stucwerk. Bijzonder is dat de kerk is ingericht met 18e-eeuws meubilair uit de oude Maria Maior. De kerk is in gebruik bij de oud-katholieke parochie van Dordrecht. Het is een rijksmonument.

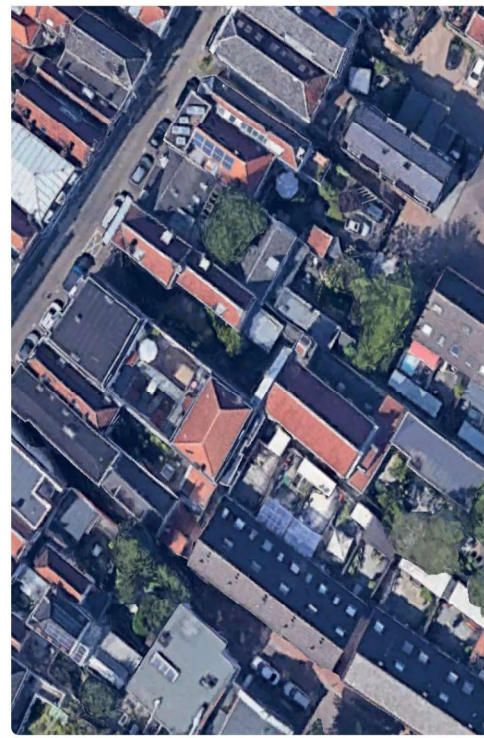
Gebouw en omgeving

De Maria Maior is een zaalkerk in neoclassicistische stijl met empire-stucwerk, dat onnederlands lijkt. De kerk heeft een terugliggende positie, zo'n 20 meter achter de rooilijn van de Voorstraat. Zo is er een geleidelijke overgang van de drukke winkelstraat via het smalle voorplein naar de stille, religieuze plek. Het smalle voorplein is destijds ontstaan door de sloop van twee woonhuizen. Daardoor is er nu een open toegang, tot wat ooit schuilkerk was. Wat nu pittoreske schoonheid is, is eigenlijk restant van onderdrukking katholicisme.

De fraaie situering alsmede de centrale ligging in de stad maken de kerk stedenbouwkundig interessant.

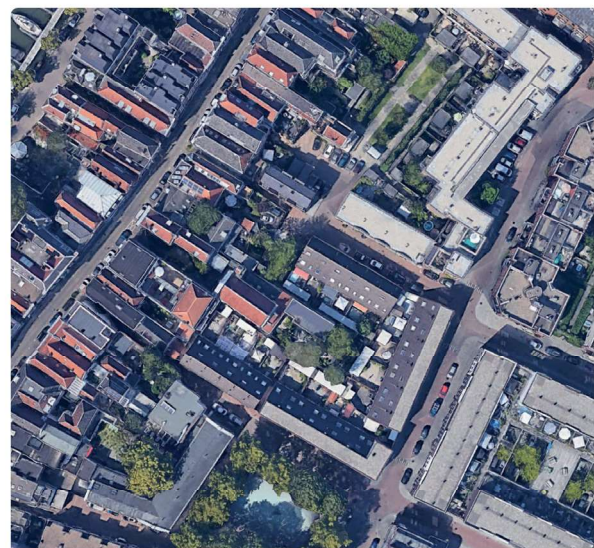
'Deze oud-katholieke kerk lijkt een schuilkerk, maar dat is ze nooit geweest.'

Interieur

De Maria Maior heeft een verfijnd, weelderig en samenhangend interieur dat een sterk gevoel van geborgenheid creëert. Sfeerbepalend én bijzonder zijn het gewelf met het empire-stucwerk en het 18e-eeuwse meubilair: de preekstoel (1737), het altaar (1760) en de communiebank (1737). Dit meubilair is afkomstig uit de oude Maria Maior. Ook waardevol is het orgel van Kam en Van der Meulen uit 1844. Het orgel keerde na een periode van afwezigheid in de jaren 80 van de vorige eeuw terug in de kerk.

Naam	Heilige Maria Maior
Adres	Voorstraat 120
Huidige functie	Religieus
Huidige denominatie	(OKK) Oud-Katholieke Kerk
Oorspronkelijke denominatie	Oud-Katholieke Kerk
Bouwjaar	1842
Jaar buiten gebruik	n.v.t.
Architect	George Nicholaas Itz
Monumentenstatus	Rijksmonument

Museumstraat 65, Dordrecht

Kunstkerk

Algemeen

De Kunstkerk is in 1885 door architect Arie Schmidt gebouwd als gereformeerde kerk. Sindsdien heeft het gebouw aan verschillende kerkgenootschappen onderdak geboden. Achtereenvolgens was het vanaf 1896 eigendom van de Christelijke Gereformeerde Kerk, vanaf 1921 van de Oud Gereformeerde Gemeente en vanaf 1989 van de Kerk van de Nazarener. In 2008 werd het gebouw in gebruik genomen als expositieruimte, ontmoetingsplaats en productiehuis onder de naam Kunstkerk. In 2021 is het gebouw ingrijpend verbouwd en uitgebreid. Het kreeg onder andere een nieuwe, opvallende, goudkleurige gevel met glaskunst naar ontwerp van Studio Job. Deze nieuwe entree bevindt zich aan de achterzijde van de voormalige kerk aan de Augustijnenkamp. Het gebouw is een gemeentelijk monument.

Gebouw en omgeving

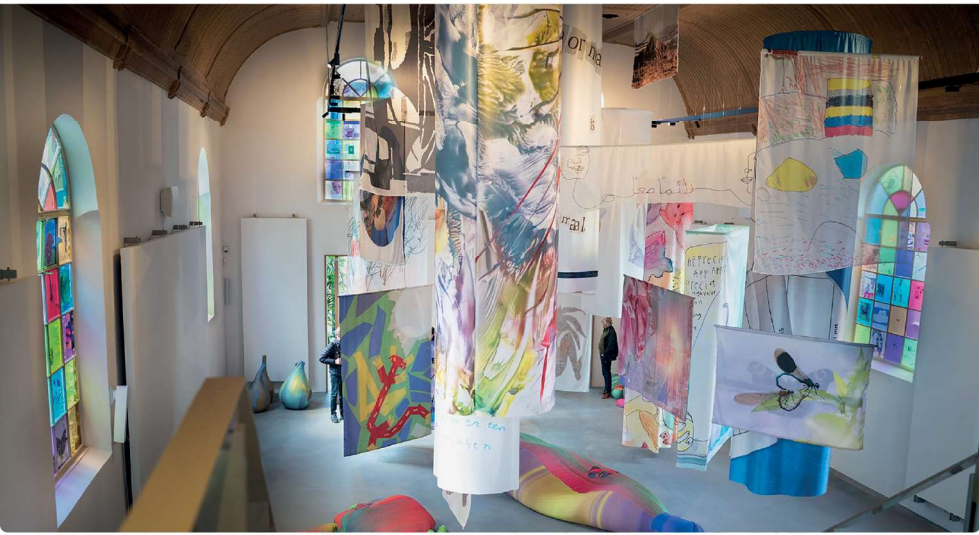
De Kunstkerk is een eenvoudige zaalkerk met rondboogvensters en wit lijstwerk. De kerk bevindt zich in de binnenstad van Dordrecht. De voorgevel is onderdeel van de straatwand van de Museumstraat (voormalige Lindengracht) en heeft een tweede voorgevel gekregen aan de Augustijnenkamp. Vanwege de centrale ligging en de beeldbepalende, nieuwe entree heeft het gebouw een belangrijke stedenbouwkundige rol in de binnenstad. Door sloop van naastgelegen bebouwing is naast de kerk een steeg ontstaan, een nieuwe route.

Interieur

Bij de verbouwing in 2021 is het niet-originele kerkinterieur verwijderd uit de kerkzaal. De zaal is nu een vrije, lege ruimte voor onder andere tentoonstellingen. Dit versterkt de beleving van de voormalige kerkrimte en het houten boogplafond.

Naam	Kunstkerk
Adres	Museumstraat 65
Huidige functie	Cultureel en maatschappelijk
Huidige denominatie	n.v.t.
Oorspronkelijke denominatie	Gereformeerde Kerken in Nederland
Bouwjaar	1885
Jaar buiten gebruik	2002
Architect	Arie Schmidt
Monumentenstatus	Gemeentelijk Monument

Sint Jacobsplein 60, Dordrecht

Sint Jacobskapel

Algemeen

De Sint Jacobskapel is een vroeg 20e-eeuwse kapel die ooit onderdeel uitmaakte van het gelijknamige rooms-katholieke ziekenhuis aan de Grotekerksbuurt en de Houttuinen. Het ziekenhuis is inmiddels gesloopt, maar de kapel is verbouwd tot woonhuis. Het gebouw is ontworpen door de Dordtse architect en aannemer Carel Tenenti en is een gemeentelijk monument.

Gebouw en omgeving

De kleine kapel met klokkenstoel en een groot, rond kerkvenster, ligt verstopt in een nieuwbouwwijkje in de binnenstad, tussen de Grotekerkbuurt en de Houttuinen.

Dit wijkje werd gebouwd op de plek van het voormalige ziekenhuis.

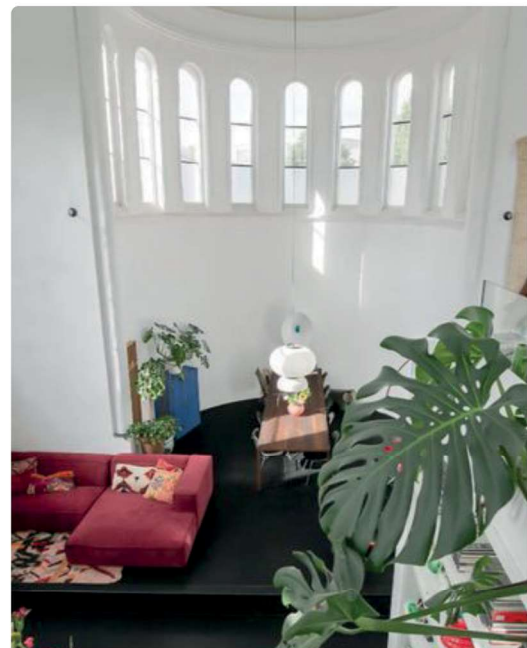
De kapel is als enige herinnering aan het ziekenhuis van waarde voor deze plek.

De stedenbouwkundige rol is echter enigszins beperkt, door de verstopte ligging, de beperkte omvang en de beperkte relaties die de kapel aangaat met de omgeving.

Interieur

In de woning die in de kerk is gebouwd, is de ruimtelijkheid van de voormalige kerkzaal nog goed te ervaren. Zo zijn het gebogen plafond, de koorruimte en zelfs het podium van het liturgisch centrum nog aanwezig. In de ruimte bevindt zich slechts één kleinschalige inbouw.

Naam	Sint Jacobskapel
Adres	Sint Jacobsplein 60
Huidige functie	Wonen
Huidige denominatie	n.v.t.
Oorspronkelijke denominatie	Rooms-Katholieke Kerk
Bouwjaar	1901
Jaar buiten gebruik	1989
Architect	Carel Tenenti
Monumentenstatus	Gemeentelijk Monument

Kromhout 149, Dordrecht

Kromhoutkerk

Algemeen

De Kromhoutkerk is gebouwd in 1866 door een groep die zich heeft afgescheiden van de Nederlandse Hervormde Kerk. Deze groep was onderdeel van de landelijke Afscheiding, een kerkscheuring in de Hervormde Kerk, die uiteindelijk leidde tot het ontstaan van de Gereformeerde Kerken. In 1837 nam deze groep afgescheidenen een voormalige manege in gebruik, die ze verbouwden tot kerk. In 1866 bouwden zij op deze plek deze eenvoudige zaalkerk. De kerk is in 1887 vergroot met een galerij.

De afgescheide gemeente werd in 1892 onderdeel van de Gereformeerde Kerken in Nederland. Deze gemeente bouwde in 1898 een nieuwe kerk, de huidige Wilhelminakerk. Daardoor raakte de Kromhoutkerk buiten gebruik. In 1910 trok de Nederlandse Hervormde Vereniging Calvijn in het gebouw. Deze gemeente maakt nog steeds gebruik van het gebouw. De gemeente is een zelfstandige vereniging, die niet is aangesloten bij een landelijk verband.

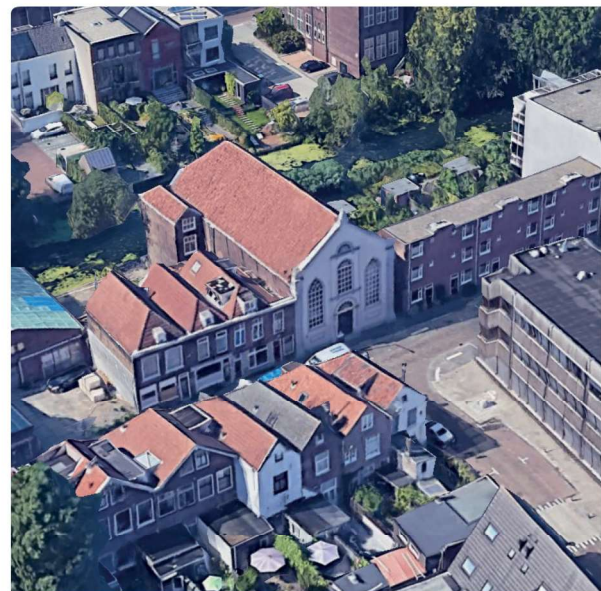
In 2008/2009 is de kerkzaal verbouwd. Hierbij is onder andere de orgelgalerij verplaatst. Het gebouw is een gemeentelijk monument. De ernaast gelegen pastorie die samen met de kerk is ontworpen, heeft geen beschermde status.

Gebouw en omgeving

De Kromhoutkerk is een rechthoekige zaalkerk met aanbouw en pastorie. De kerk heeft zowel een beeldbepalende gevel aan de voorzijde, het Kromhout, als aan de

'De Kromhoutkerk is een voorbeeld van een eenvoudige 19e-eeuwse zaalkerk.'

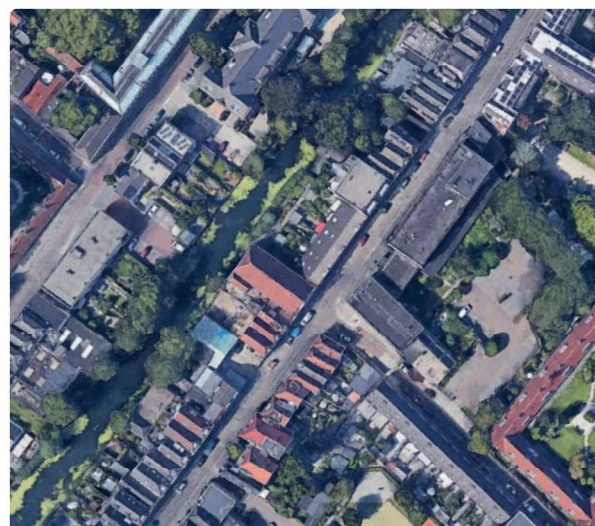
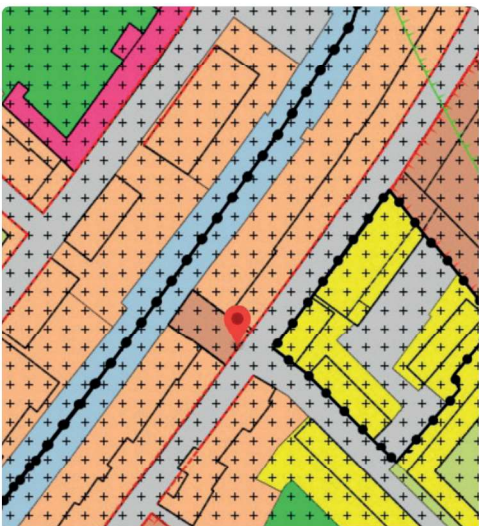

achterzijde, de Spuihaven. De voorgevel is wit gepleisterd en heeft een topgevel met als pilaster uitgebouwde hoeken. De achtergevel is van roodbruine baksteen en grenst direct aan het water van de Spuihaven. De voorgevel is onderdeel van de straatwand tussen de Vrieseweg en de Sint Jorisweg, twee radiaalstraten van de 19e-eeuwse Schil. Het kerkgebouw en de pastorie nemen in de straatwand een markante positie in, die wordt versterkt door de ligging in de as van het Warmoezierspad. Daarmee heeft de kerk een belangrijke stedenbouwkundige rol in deze wijk.

Interieur

Het kerkinterieur van de Kromhoutkerk is in de loop van de tijd vaak veranderd. Het is een zaalkerk met houten gewelf en gestucte muren met pilasters. Achterin de zaal is een galerij en een glaswand. De orgelgalerij is in 2008 verplaatst.

Naam	Kromhoutkerk
Adres	Kromhout 149
Huidige functie	Religieus
Huidige denominatie	Nederlands Hervormde Vereniging 'Calvijn'
Oorspronkelijke denominatie	Gereformeerde Kerken in Nederland
Bouwjaar	1866
Jaar buiten gebruik	n.v.t.
Architect	C. van der Wiel
Monumentenstatus	Gemeentelijk Monument

Blekersdijk 41, Dordrecht

Wilhelminakerk

Algemeen

De Wilhelminakerk is in 1898 gebouwd naar ontwerp van Tjeerd Kuipers. De kerk geldt als hoogtepunt in diens uitgebreide kerkenoeuvre. De Wilhelminakerk is een imponerende gereformeerde stadskerk, gebouwd naar de liturgische en architectonische opvattingen van voorman Abraham Kuyper. Kuyper vond bijvoorbeeld een amfiteateropstelling het meest geschikt voor een kerk, omdat de gelovigen dan zo dicht mogelijk rond het Woord / de preekstoel zaten. Ook vond Kuyper dat een kerk een toren moest hebben, een 'vingerwijzing naar boven'. Beide opvattingen zijn terug te vinden in de Wilhelminakerk.

De kerk is meermaals aangepast. Zo is de kerk voorzien van een galerij (1922), van glas-in-loodvensters van Wim Korteweg (1949) en van een nieuwe beëindiging van de toren (1952). In 1967 en 2001 is de kerkzaal gemoderniseerd.

De Wilhelminakerk is een gemeentelijk monument en is in gebruik bij de Protestantse Gemeente Dordrecht.

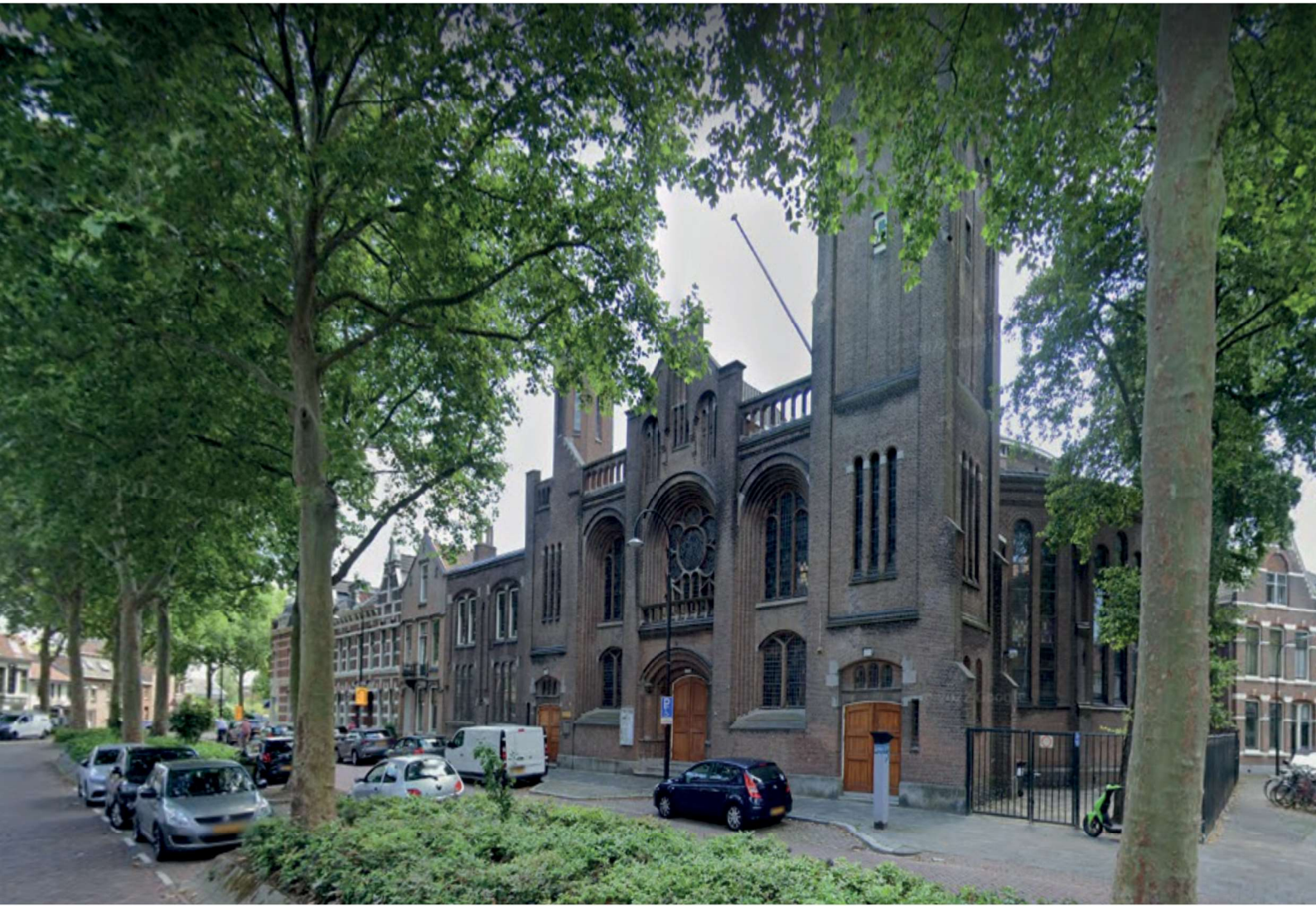
Gebouw en omgeving

De Wilhelminakerk is een zogenaamde Koepelkerk, uitgevoerd als centraalbouw met twee ongelijke torens, een koepel en een omgang. Koepelkerken komen na de Reformatie in trek bij de Protestanten, omdat dit bouwtype een centrale opstelling rondom de preekstoel mogelijk maakt. Naast de kerk staat een

'De kerk is in 1898 ontworpen door Tjeerd Kuipers en geldt als hoogtepunt in diens uitgebreide kerkenoeuvre.'

kosterswoning, tegenwoordig in gebruik als zaalruimte. De kerk is in een strakke, rationele stijl uitgevoerd.

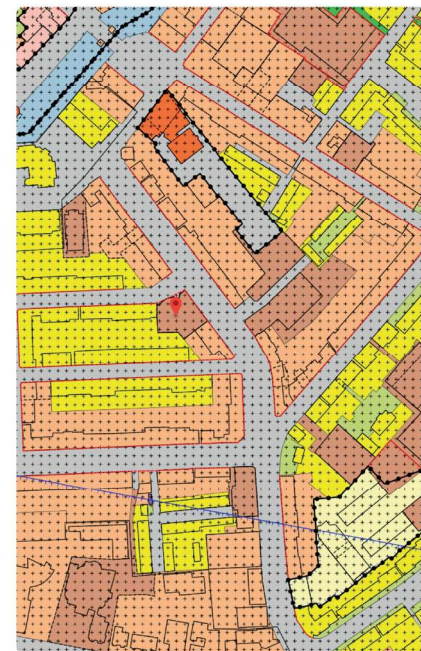
De kerk bevindt zich in de eerste uitbreiding van Dordrecht buiten de (verdwenen) stadsmuren. Deze 19e-eeuwse Schil loopt in een halve maan rond het centrum. Deze kerk is één van de acht kerken in dit relatief kleine gebied.

De Wilhelminakerk heeft een belangrijke stedenbouwkundige rol door de positionering op de hoek van twee straten, de dominante plek in de gevelwanden van de Koningin Wilhelminastraat en de Blekersdijk en de hoge torens. De torens fungeren als herkenningspunt voor een groter omliggend gebied.

Interieur

In de kerkruimte zorgen de ronde vormen van de kerkplattegrond en het koepeldak voor een omsloten en naar binnen gericht gevoel. Alle focus ligt op de centraal geplaatste preekstoel. De architectonische vormgeving van de kerkruimte met kolommen, ribben en boogvormen vormt een eenheid. Het oorspronkelijke meubilair vormde een eenheid met deze architectuur. Nu getuigen alleen de originele banken op de galerij daar nog van. Bij de modernisering in 1967 is vrijwel al het meubilair vervangen, op de lessenaar en de banken op de galerij na. Ook de opstelling van de banken is gewijzigd, met een looppad langs de muren. In 2001 is de kerkzaal nogmaals aangepast, met een ontmoetingszaal aan de achterzijde, een nieuwe preekstoel, nieuwe bekleding en nieuwe kleuren.

Naam	Wilhelminakerk
Adres	Blekersdijk 41
Huidige functie	Religieus
Huidige denominatie	(PKN) Protestantse Kerk in Nederland
Oorspronkelijke denominatie	Gereformeerde Kerken in Nederland
Bouwjaar	1899
Jaar buiten gebruik	n.v.t.
Architect	Tjeerd Kuipers
Monumentenstatus	Gemeentelijk Monument

Cornelis de Wittstraat 28-30, Dordrecht

Remonstrantse kerk

Algemeen

De Remonstrantse kerk werd in 1901 ontworpen door de Dordtse architect Hendrik Adriaan Reus. De Remonstranten en de stad Dordrecht hebben een bijzondere band. Het was immers op de Dordtse Synode in 1618 dat de Remonstrantse Kerk feitelijk begon, toen remonstrantse predikanten werden afgezet. Ook werden op deze synode de Dordtse Leerregels opgesteld, waarin de Gereformeerde kerk zich verweerde tegen de Remonstrantse leer.

Deze remonstrantse kerk vormt een bijzondere en unieke schakel in de kerkbouw van Nederland als kerkgebouw in een rationalistische bouwstijl met een art-nouveau interieur. Zowel het exterieur en interieur als de inventaris zijn gaaf bewaard gebleven. De kerk is een rijksmonument is nog steeds in gebruik bij de Remonstrantse Broederschap.

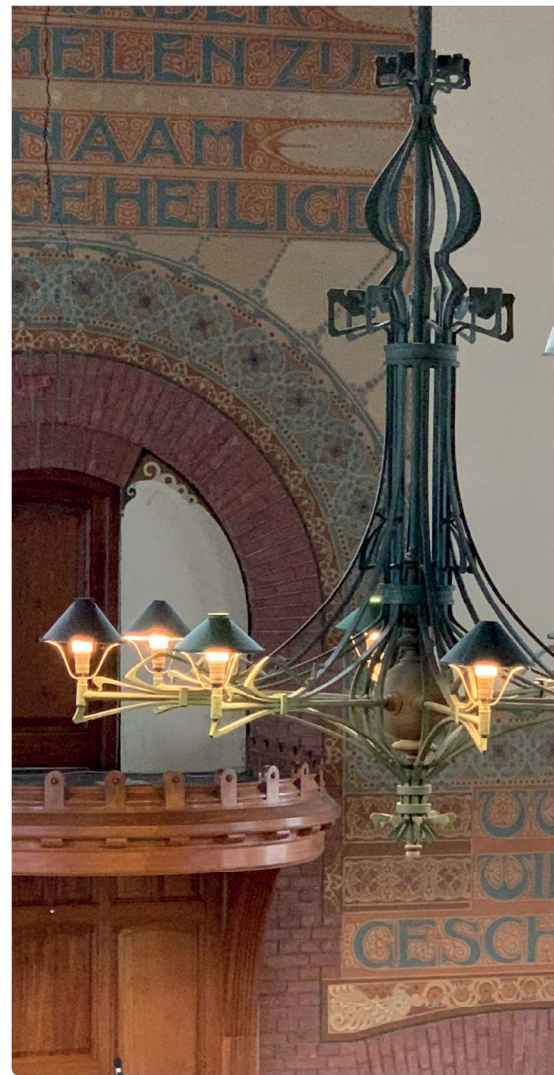
Gebouw en omgeving

De zaalkerk van de Remonstranten heeft een geïntegreerde toren aan de voorzijde. Het motto van de Remonstranten staat boven de toegangsdeur: 'Eenheid in 't nodige, vrijheid in 't onzekere, in alles de Liefde.' De kerk staat niet evenwijdig aan de straat, maar enigszins gedraaid en teruggezet in een knik in de Cornelis de Wittstraat. Voor de kerk ligt daardoor een pleintje.

De Cornelis de Wittstraat is één van de doorlopende straten in de eerste uitbreiding

'Het kerkgebouw is bijzonder vanwege het rijke art-nouveau interieur.'

van Dordrecht om de (verdwenen) stadsmuren. Deze 19e-eeuwse Schil loopt in een halve maan rond het centrum.

De kerk heeft een belangrijke stedenbouwkundige rol in de 19e-eeuwse Schil.

Interieur

De Remonstrantse kerk is een rijk gedecoreerd gesamtkunstwerk, een ideaal samenspel van architectuur, schilderijen en meubilair. De hele kerkruimte is in art-nouveaustijl uitgevoerd, een stijl rond het begin van de 20e eeuw, die geïnspireerd is op motieven uit de natuur. Deze stijl komt maar zeer zelden voor in een Nederlandse kerk. De kerk heeft een houten, ellipsvormige overwelling. Het interieur en het bankenplan zijn grotendeels in originele staat. De focus in de ruimte ligt op de houten preekstoel, met natuurstenen voet, en de muurschilderingen aan weerszijden. Andere bijzondere elementen in de ruimte zijn de orgelgalerij, de hoge houten lambriseringen, de koperen wandlampen en de twee kroonluchters, alles gedecoreerd in art-nouveaustijl.

Naam	Remonstrantse kerk
Adres	Cornelis de Wittstraat 28-30
Huidige functie	Religieus
Huidige denominatie	(RB) Remonstrantse Broederschap
Oorspronkelijke denominatie	Remonstrantse Broederschap
Bouwjaar	1901
Jaar buiten gebruik	n.v.t.
Architect	H.A. (Hendrik Adriaan) Reus
Monumentenstatus	Rijksmonument

Singel 192, Dordrecht

Christelijke Gereformeerde Kerk

Algemeen

De Christelijke Gereformeerde Kerk aan de Singel is een opvallende kruiskerk in een rationalistische stijl. De Dordtse architecten Bernard van Bilderbeek en Hendrik Adriaan Reus ontwierpen het forse gebouw met markante toren in 1921. De kerk is voorzien van een houten koepelgewelf. Het interieur heeft een rijke inrichting met een galerij, oorspronkelijk meubilair en glas-in-loodvensters van W. Korteweg. De kerk is in 2001 gerestaureerd. Het is een rijksmonument en nog steeds in gebruik bij de Christelijke Gereformeerde Kerk.

Gebouw en omgeving

De kerk is gesitueerd op het kruispunt van de Singel en de Dubbeldamseweg, twee hoofdwegen van de 19e-eeuwse Schil. Door de prominente ligging, een open portaal op de hoek en de markante toren heeft de kerk een zeer belangrijke stedenbouwkundige rol. De hoge toren op de hoek benadrukt het kruispunt en is een baken voor dit deel van de stad.

'De kerkruimte vormt een gesamt-kunstwerk, waarin constructie en meubilair soepel samensmelten tot een rijk geheel.'

Interieur

De kerkrimte vormt een gesamtkunstwerk waarbij de constructie en het meubilair soepel samensmelten tot een rijk geheel. Beeldbepalend zijn de dakconstructie met houten spanten, de kap en de koepel in de kruising. Daarnaast zijn de compositie van galerijen en banken en de glas-in-loodvensters zeer bepalend voor de kwaliteit. Bij de laatste renovatie in 2001 is de ruimte voorzien van een kleurencombinatie zoals gebruikelijk was rond 1920. De inrichting is bijzonder gaaf bewaard.

Naam	Christelijke Gereformeerde Kerk
Adres	Singel 192
Huidige functie	Religieus
Huidige denominatie	(CGK) Christelijke Gereformeerde Kerken
Oorspronkelijke denominatie	Christelijke Gereformeerde Kerken
Bouwjaar	1921
Jaar buiten gebruik	n.v.t.
Architect	H.A. Reus en B. van Bilderbeek
Monumentenstatus	Rijksmonument

Burgemeester de Raadsingel 45, Dordrecht

Sint Antonius van Paduakerk

Algemeen

De Rooms-Katholieke Sint Antonius van Paduakerk is in 1921 gebouwd naar een ontwerp van Nicolaas Molenaar senior in samenwerking met zoon Nicolaas Molenaar junior. Het is een neogotische kruiskerk met een vijfzijdig gesloten koor. Vanwege geldgebrek zijn de toren en een groot deel van het schip niet gerealiseerd. Na oorlogsschade in 1940 is het dak verlaagd en is een nieuwe dakruiter geplaatst. Na het Tweede Vaticaans Concilie (1962 – 1965) is het koor aangepast. Naast de kerk staan de pastorie en het parochiehuus. De kerk is een gemeentelijk monument en is nog steeds in gebruik bij de Rooms-Katholieke Kerk.

Gebouw en omgeving

De Sint Antonius van Paduakerk is een nagenoeg vierkant gebouw met een kleine dakruiter. De kerk bevindt zich aan de drukke Burgemeester de Raadsingel in de eerste uitbreiding van Dordrecht buiten de (verdwenen) stadsmuren. Deze 19e-eeuwse Schil loopt in een halve maan rond het centrum. De Sint Antonius van Paduakerk is één van de acht kerken in dit relatief kleine gebied. Hierin heeft deze kerk een belangrijke stedenbouwkundige rol. De kerk ligt, door het voorplein met bomen, enigszins terug van de straat.

'Vanwege geldgebrek werden de toren en een deel van het schip niet gerealiseerd.'

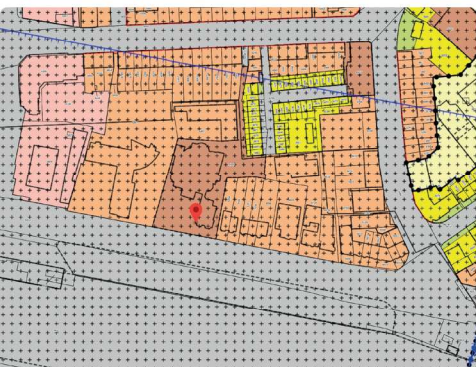

Interieur

De sfeer van de kerkruimte wordt bepaald door het schoonmetselwerk van de muren en kolommen die zelfs doorlopen in de fijne ribben van het ribgewelf en de glas-in-loodramen. Ritme ontstaat door de banden van gekleurde bakstenen.

Het grondplan van de kerk is nagenoeg een centraalbouw, opgebouwd uit meerdere halfronde vormen. De banken staan opgesteld richting het koor. De koorruimte is naar aanleiding van het Tweede Vaticaans Concilie gewijzigd. Het hoofdaltaar, de preekstoel en de communiebanken zijn verwijderd. Een eenvoudige tabernakel op een sokkel kwam ervoor in de plaats.

Naam	Sint Antonius van Paduakerk
Adres	Burgemeester de Raadsingel 45
Huidige functie	Religieus
Huidige denominatie	(RKK) Rooms-Katholieke Kerk
Oorspronkelijke denominatie	Rooms-Katholieke Kerk
Bouwjaar	1921
Jaar buiten gebruik	n.v.t.
Architect	Nicolaas Molenaar
Monumentenstatus	Gemeentelijk Monument

Vrieseweg 64, Dordrecht

Kruiskerk

Algemeen

De Kruiskerk is het resultaat van een grondige verbouwing in 1935. De Dordtse architect Gerrit Gerritse kreeg toen opdracht om de bestaande kerk uit 1886 aan te passen. De bouwstijl wordt wel rationalisme genoemd. Deze stijl kenmerkt zich door een vrij zakelijke, rechtlijnige vormtaal, die weinig historische referenties heeft.

De voorgevel van de Kruiskerk is bijzonder: hij gaat weliswaar volledig op in de straatwand, maar valt toch op en geeft uitdrukking aan de achterliggende functies. Zo geeft de voorgevel in één vlak vorm aan de ingang van de kerk, de hogere kerkzaal en de kosterwoning (rechts).

De kerk is gebouwd in opdracht van de Vrije Evangelische Gemeente Dordrecht, maar is in 1976 overgenomen door de Baptistengemeente. Het gebouw is een gemeentelijk monument.

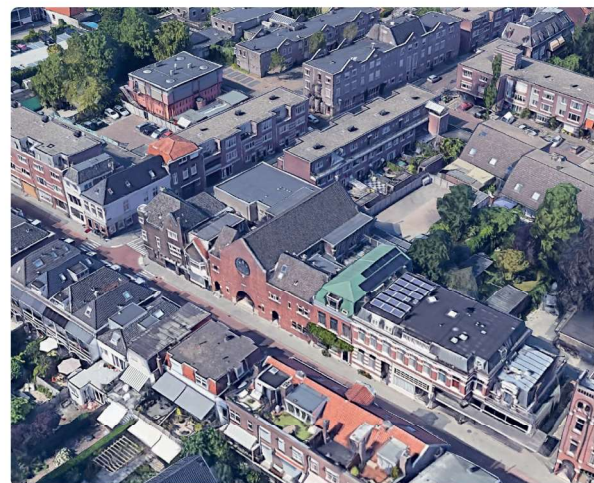
Gebouw en omgeving

De Kruiskerk sluit naadloos aan op de straatwand van de Vrieseweg. Er zijn echter voldoende aanknopingspunten in de gevel die de religieuze functie tonen. Zo heeft de voorgevel een entreeportaal met rondboog, een kruis en een rond glas-in-loodvenster. Het kerkgebouw bevindt zich de 19e-eeuwse Schil aan de Vrieseweg, één van de radiaalwegen vanaf de binnenstad. De Kruiskerk is één van de acht kerken in dit relatief kleine gebied.

'De voorgevel van de Kruiskerk is bijzonder: hij gaat volledig op in de straatwand én geeft uitdrukking aan de achterliggende functies.'

Interieur

De kerkzaal is in kleur, materiaal en detaillering een sobere ruimte. Focuspunt is het liturgisch centrum met de preekstoel en het orgel. Deze ruimte bevindt zich onder een spitsboog in een uitgespaarde ruimte. In de kerkruimte is een aantal glas-in-loodvensters te vinden van de Dordtse kunstenaar Harry van Lamoen. Architect Gerritse heeft zelf het ronde venster van de voorgevel ontworpen.

Naam	Kruiskerk
Adres	Vrieseweg 64
Huidige functie	Religieus
Huidige denominatie	(BG-Unie) Unie van Baptistengemeenten
Oorspronkelijke denominatie	Vrije Evangelische Gemeente
Bouwjaar	1936
Jaar buiten gebruik	n.v.t.
Architect	Gerrit Gerritse
Monumentenstatus	Gemeentelijk Monument